

การขัดกันแห่งผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐ

The Conflict of Interest from the Making Decision of Public
Administrators

อิษฏาณิศ ตันติชุตติ

Aissadanis Tantichuti

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-Mail: philosopin@gmail.com

Received June 15, 2021; Revised June 25, 2021; Accepted: June 30, 2021

บทคัดย่อ

ปัญหาทางจริยศาสตร์ว่าด้วยการขัดกันแห่งผลประโยชน์ ซึ่งเกิดจากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐที่ตัดสินใจตามกรอบของกฎหมายและระเบียบของราชการ แต่ประโยชน์นั้นเอื้อต่อตนเองและพวกพ้อง ฝ่ายที่มีอำนาจตัดสินใจยืนยันว่า การทำเช่นนั้น ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว แต่มีผู้แย้งว่า การตัดสินใจทำเช่นนั้นเป็นการกระทำที่ไม่สมควร เพราะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อตนเองและพวกพ้อง แต่ฝ่ายนักบริหารภาครัฐผู้ตัดสินใจให้เหตุผลว่า การตัดสินใจของเขานั้นถูกต้องแล้ว เพราะได้ตัดสินใจตามกรอบของกฎหมายและระเบียบของทางราชการ ส่วนตัวเขาและพวกพ้องจะได้รับประโยชน์จากการตัดสินใจนั้นไม่ใช่ประเด็น

บทความนี้จะให้เหตุผลโดยอาศัยแนวคิดของพุทธจริยศาสตร์ว่า การตัดสินใจเช่นนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ควรกระทำ เพราะ (1) เป็นกระทำที่ก่อให้เกิดโทษต่อจิตตนเองให้หมวมองด้วยอกุศลยากที่จะดำเนินชีวิตมุ่งสู่ธรรม ตามอุดมคติแห่งพุทธจริยศาสตร์ได้ (2) เป็นกระทำที่เอาเปรียบสังคมจากหน้าที่ที่ตนได้รับมอบอำนาจจากสังคม ด้วยการมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวระยะสั้นจากความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น มีบริวาร มียศหรือตำแหน่งสูงขึ้น พุทธจริยศาสตร์มองว่าความสุขเช่นนั้นไม่ยั่งยืนและยังเป็นโทษบั่นทอนความดีในตนเองซึ่งเป็นประโยชน์ระยะยาวจากการพัฒนาคุณธรรมในจิตใจให้ยิ่งขึ้นไป จนพบความสุขสงบอย่างแท้จริงของชีวิต

คำสำคัญ: ผลประโยชน์, การตัดสินใจ, นักบริหารภาครัฐ

Abstract

The ethical problem concerning with the conflict of interest caused by the making decision of the public administrators which is done in accordance with the law and bureaucratic regulatory framework resulting in somehow bringing about certain benefit to the decision-maker and involved ones. On the one hand, the one who has made such decision argued that the act is the right one because it is legally done, on the other hand, the objection was considerably put that such an act is not morally right because it obviously leads to provide the advantage to the decision-maker and the involved one. In this respect, the public administrators argued that their decision making is absolutely right since following the framework of law and bureaucratic regulations. It is not the case as to whether or not they come to gain some benefit.

In this article, it argued in favor of Buddhist ethics that such an act is not morally right because of: 1) it is likely brought about harm to one's mind whereby the ideal Buddhist ethics cannot be actualized and thereby facing difficulty in leading life to Dhamma, 2) it takes a great deal of advantage over others from their performance of duty which is given by a society through aiming at one's own benefit relating to the enjoyment of the additional wealth, followers, frame or even higher position. In these matters, Buddhist ethics is of the strong view that such happiness is not certain and furthermore it possibly degrades one's goodness which becomes the benefit in the long run derived from the higher development of mental virtues till the true happiness of life would be completely made respectively.

Keywords: interest, the decision making, public administrators

บทนำ

การตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐตามนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศทุกด้านนั้น ผลของการตัดสินใจก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ตามที่ภาครัฐได้มอบอำนาจให้นักบริหาร กระทำแทนรัฐ ซึ่งในวงการราชการไทยนั้น มีหลายกรณีที่ผลการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐ

เป็นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ของสังคม เนื่องจากผลประโยชน์สังคมรับรู้มันตกไปอยู่กับตัวผู้ตัดสินใจหรือพวกพ้องที่เรียกว่า การขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interests)

การขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interest) เกิดขึ้นเมื่อนักบริหารภาครัฐตัดสินใจเรื่องประโยชน์ตามระเบียบกฎหมายลงไปแล้ว ทำให้เกิดคำถามเกิดขึ้นตามมาว่า แม้จะตัดสินใจตามระเบียบกฎหมายแต่ผลการตัดสินใจนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ตัดสินใจเองหรือพวกพ้องได้ประโยชน์ การตัดสินใจดังกล่าวนี้ เป็นการกระทำที่สมควรกระทำหรือไม่ เช่น กรณีที่นักบริหารภาครัฐรับรู้ข้อมูลที่ทำให้เกิดผลประโยชน์ได้ในอนาคตแล้วใช้ข้อมูลนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและพวกพ้อง เช่น นาง ข นักบริหารภาครัฐด้านผังเมือง รับรู้ข้อมูลโครงการตัดถนนเข้าหมู่บ้าน จึงบอกให้พวกพ้องไปซื้อที่ดินบริเวณโครงการดังกล่าว รอขายทำกำไร หรือกรณีเรียกว่า ระบบอุปถัมภ์พิเศษ นาย ก เป็นนักบริหารภาครัฐที่มีอำนาจตัดสินใจประเมินผลงานหรือแต่งตั้งหรือการสรรหาข้าราชการและพนักงาน แต่มีความเกี่ยวข้องกับข้าราชการและพนักงานบางคนมากเป็นพิเศษ อาจในกรณีญาติหรือกรณีความสัมพันธ์อื่น จึงให้ความดีความชอบตามกรอบอำนาจตัดสินใจแก่พวกพ้องของตนหรือการสรรหาตำแหน่งที่สูงขึ้นโดยให้ประโยชน์แก่พวกพ้อง หรือ

กรณีนาย ค ซึ่งเป็นนักบริหารระดับสูงในองค์กรภาครัฐ สนับสนุนพวกพ้องของตนเองเข้าดำรงตำแหน่งคณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ได้รับคำตอบแทนและเพิ่มอำนาจให้แก่ตนเองหรือเพิ่มเสียงในการโหวตในการพิจารณาผลประโยชน์ด้านต่างๆ ให้กับพวกพ้อง เช่น คณะกรรมการพิจารณางบประมาณ โครงการหรือผลงานเพื่อเลื่อนระดับข้าราชการ หรือ

กรณีที่นาย ง เป็นนักบริหารระดับสูงเกี่ยวกับการบริหารจัดการส่งเสริมธุรกิจเอกชน ได้ออกกฎเกณฑ์ที่เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจของตนเองและพวกพ้อง เป็นต้น

เมื่อนักบริหารภาครัฐผู้ตัดสินใจจะให้เหตุผลว่า ทุกการตัดสินใจของเขาตัดสินใจตามกรอบของระเบียบกฎหมายแล้ว เขาก็ถือว่า การตัดสินใจซึ่งเกิดการขัดกันของประโยชน์นั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้อง แต่อย่างไรก็ตาม ผลแห่งการตัดสินใจนั้นก็ยิ่งแสดงให้เห็นภาพของประโยชน์ที่เอื้อต่อคนส่วนน้อยหรือพวกพ้องของผู้ตัดสินใจ มิใช่เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ที่ควรได้รับ การตัดสินใจดังกล่าวจึงเป็นการกระทำที่ยังเป็นคำถามของคนที่มีมาตรฐานศีลธรรมจริยธรรมว่า นักบริหารภาครัฐผู้ตัดสินใจแล้วทำให้เกิดการขัดกันของผลประโยชน์นั้น กระทำถูกต้องหรือไม่ เพราะตามหลักการทางพุทธจริยศาสตร์กล่าวถึงการอ้างอิงถึงประโยชน์ คือ 1. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น 2. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง 3. บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น 4. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น (พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 ข้อ

ที่ 96 หน้า ที่ 145, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากการอ้างประโยชน์นี้จะพบถึงความขัดแย้งกันระหว่างประโยชน์ตนเองและผู้อื่นซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจที่อาจผิดต่อศีลธรรมจริยธรรมได้

บทความนี้ที่ต้องการวิเคราะห์คำถามนี้ผ่านทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่มีพระพุทธศาสนาเป็นมาตรฐานในการดำรงชีวิต ศาสตร์ทางจริยธรรมแห่งพระพุทธศาสนาหรือพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่เหมาะสมในการวินิจฉัยตรวจสอบและตัดสินว่า การขัดกันของผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐตามกรอบระเบียบกฎหมายนั้น เป็นการกระทำที่ควรกระทำหรือไม่

การตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐ

การตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐเกี่ยวข้องกับคำอธิบายดังนี้

นักบริหารภาครัฐ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในตำแหน่งที่มีหน้าที่และอำนาจในด้านการบริหารและบังคับบัญชา โดยอำนาจบังคับบัญชาและตัดสินใจดังกล่าวมีกฎหมายกำหนดให้ใช้อำนาจหรือได้รับมอบให้ใช้อำนาจทางปกครองที่จัดตั้งขึ้นในระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือกิจการอื่น เจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับ จึงมีทั้งหน้าที่ที่รับมอบจากกฎหมายและอำนาจให้ใช้ปกครองบังคับบัญชาตามภารกิจแห่งหน่วยงานรัฐ อำนาจดังกล่าวเป็นไปตามลำดับขั้นของการบังคับบัญชาตั้งแต่ต้นกบริหารระดับสูงสุดไล่ระดับการใช้อำนาจปกครองลดหลั่นกันไป อำนาจในการปกครองตามกระบวนการบริหารองค์กรภาครัฐ ซึ่งประกอบไปด้วยการวางแผน (planning) การจัดองค์กร (organizing) การอำนวยการ (directing) การประสานงาน (coordinating) และการควบคุมงาน (controlling) ซึ่งแต่ละกระบวนการบริหารองค์กรของนักบริหารภาครัฐทุกขั้นตอนจำเป็นต้องมีการตัดสินใจทั้งสิ้น (วิรัช สงวนวงค์วาน, 2550: 2) ฉะนั้น อำนาจการตัดสินใจจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในตำแหน่งหน้าที่นักบริหารทุกระดับไม่สามารหลีกเลียงได้

การตัดสินใจ หมายถึง การเลือกทางปฏิบัติซึ่งมีหลายทางเป็นแนวปฏิบัติไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ การตัดสินใจนี้อาจเป็นการตัดสินใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งหลายอย่างเพื่อความสำเร็จตรงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ในทางปฏิบัติการตัดสินใจมักเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ยุ่ยากสลับซับซ้อนและมีวิธีการแก้ปัญหาให้วินิจฉัยมากกว่าหนึ่งทางเสมอ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้วินิจฉัยปัญหาว่าจะเลือกสั่งการปฏิบัติโดยวิธีใดจึงจะบรรลุเป้าหมายอย่างดีที่สุดและบังเกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรนั้น (สมคิด บางโม, 2548: 175) เมื่อใดที่นักบริหารภาครัฐต้องใช้ดุลพินิจตัดสินในเรื่องต่าง ๆ อาจมีแรงขับเคลื่อนจากคุณลักษณะส่วนบุคคลที่เห็นแก่

ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นอิทธิพลแทรกแซงให้ตัดสินใจอย่างไม่เที่ยงธรรมต่อหน้าที่ ทำให้เกิดผลการตัดสินใจที่เรียกว่า การขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interests)

การตัดสินใจจึงเป็นเรื่องที่ผู้บริหารภาครัฐจะต้องพิจารณาและวางแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตรงกับวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ขององค์กร โดยจะต้องมีเกณฑ์การตรวจสอบการตัดสินใจให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การขัดกันแห่งผลประโยชน์

การขัดกันแห่งผลประโยชน์ Conflict of interest หมายถึง สภาวะการณ์ สถานการณ์ หรือข้อเท็จจริงที่บุคคลซึ่งมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องใช้ดุลยพินิจในการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งตามอำนาจหน้าที่เพื่อส่วนรวม เพื่อหน่วยงาน หรือเพื่อองค์กร แต่ตนเองมีผลประโยชน์ส่วนตนเกี่ยวข้องอยู่ในเรื่องนั้นๆ องค์ประกอบของการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ในการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐ จึงมีลักษณะ 3 ประการร่วมกัน (นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะนิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2546: 2-3) ได้แก่

1) มีผลประโยชน์ส่วนตัว (Private or Personal Interest) ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ทั้งที่เป็นเงินและไม่ใช้ตัวเงิน อาจเป็นของตนเองหรือของคนอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกัน เช่น ครอบครัว ญาติและเพื่อน เป็นต้น

2) มีหน้าที่และความรับผิดชอบทางการตามตำแหน่งหน้าที่ราชการหรือสาธารณะ (Public or official Duty and Responsibility) ผู้ดำรงตำแหน่งสาธารณะ มีหน้าที่และบทบาทที่ปฏิบัติมาตรฐานทางวิชาชีพหรือมาตรฐานการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องมีความเป็นกลาง โดยยึดถือผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญเหนือกว่าผลประโยชน์ส่วนบุคคล

3) มีการเข้ามาแทรกแซงในการใช้ดุลพินิจอย่างเป็นกลาง (Interfering with Objective Judgment) หมายถึงสภาพของความขัดแย้งดังกล่าวได้เข้ามามีบทบาทหรือแทรกแซงการใช้ดุลพินิจที่เป็นกลางของผู้ดำรงตำแหน่ง จนทำให้การตัดสินใจดังกล่าวเบี่ยงเบนออกจากมาตรฐานทางวิชาชีพหรือมาตรฐานการปฏิบัติงาน

การขัดกันแห่งผลประโยชน์มีหลายประเภท จึงมิได้จำกัดอยู่ในตัวเงินหรือทรัพย์สินเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์อื่นๆ ที่ไม่ใช่ในรูปตัวเงินหรือทรัพย์สินก็ได้ ประเภทของการขัดกันแห่งผลประโยชน์จึงมีอยู่หลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการที่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของนักบริหารภาครัฐผู้นั้นจะคิดหากระทำ พร้อมวิธีหลีกเลี่ยงความผิดตามกฎหมาย ซึ่งพอจะแยกประเภทให้เห็น ได้แก่ (สนธยา ยาพิณ, 2552: 9) การรับประโยชน์ต่างๆ (Accepting Benefits) เช่น การได้รับของขวัญจากบริษัท การได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมไปถึง

เงินทองจากการใช้งบประมาณของรัฐเพื่อจัดซื้อจัดจ้าง การทำธุรกิจกับตัวเอง (Self – Dealing) หรือเป็นคู่สัญญา (Contracts) เช่น การใช้ตำแหน่งหน้าที่ที่ทำให้หน่วยงานทำสัญญาซื้อสินค้าจากบริษัทของตนเอง ซึ่งเป็นบทบาทที่ขัดแย้งเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขายในเวลาเดียวกัน การทำงานหลังจากออกจากตำแหน่งสาธารณะหรือหลังเกษียณ (Post – Employment) เช่น ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ขององค์การอาหารและยาออกจากงานราชการและไปทำงานในบริษัทผลิตหรือขายยา เป็นต้น การทำงานพิเศษ (Outside Employment or Moonlighting) เช่น ผู้ตรวจสอบบัญชีของกรมสรรพากร รับงานพิเศษเป็นที่ปรึกษาหรือเป็นผู้ทำบัญชีให้กับบริษัทที่ต้องถูกตรวจสอบ การรับรู้ข้อมูลภายใน (Inside Information) เช่น ทราบว่าจะมีการตัดถนนตรงไหนก็รีบไปซื้อที่ดินโดยใส่ชื่อภรรยา หรือทราบว่าจะมีการจัดซื้อที่ดิน เพื่อทำโครงการของรัฐรีบไปซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรและขายให้กับรัฐ ในราคาที่สูงขึ้น การใช้สมบัติราชการเพื่อประโยชน์ของธุรกิจส่วนตัว (Using Your Employer’s Property for Private Advantage) เช่น การนำเครื่องใช้สำนักงานต่างๆ กลับไปใช้ที่บ้าน การนำรถยนต์ในราชการไปใช้ในงานส่วนตัว

จะเห็นได้ว่า การขัดกันแห่งผลประโยชน์ที่เกิดจากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐนั้น มีหลากหลายประเภทจนรัฐไม่อาจที่จะระบุรูปแบบและกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายที่จะลงโทษได้ครอบคลุมในทุกรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามสรุปจากทุกประเภทของปัญหาการขัดกันแห่งผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐในสังคมไทยได้ว่า เกี่ยวข้องกับปัญหา 3 ลักษณะ คือ

- (1) การทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง
- (2) การคอร์รัปชันเชิงนโยบายและ
- (3) ความประพฤติดชอบอันก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินของราชการ

ปัญหาทั้งสามลักษณะดังกล่าว มีความชัดเจนว่ามีความผิดทั้งทางกฎหมายและไม่สอดคล้องตามหลักความเป็นธรรมและระบบการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance) แต่การขัดกันแห่งผลประโยชน์ยังมีปัญหาที่เป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดทุกปัญหาดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ ความเห็นแก่ตนที่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการดำรงชีพได้อย่างดีกว่าเดิมอยู่เสมอและต้องได้อยู่มีสุขมากกว่ามนุษย์อื่น ผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมักจะมีเหตุผลให้การกระทำของตนอยู่เสมอ ทุกครั้งที่เกิดการตัดสินใจเพื่อประโยชน์จะเกิดความขัดแย้งขึ้น 2 ทางในความคิด ทางหนึ่งก็คือ เพื่อประโยชน์ตนเองและพวกพ้องด้วยสัญชาตญาณที่ต้องการความสุขที่ไม่เคยเพียงพอ อีกทางหนึ่งก็คือ เพื่อประโยชน์ของรัฐและประชาชนจากการทำหน้าที่นักบริหารภาครัฐซึ่งเป็นหน้าที่ทางสังคม เมื่อทางแห่งประโยชน์ตนและพวกพ้องชนะ การขัดกัน

แห่งผลประโยชน์ก็เกิดขึ้น ซึ่งบางกรณีผิดต่อระเบียบกฎหมายเข้าข่ายทุจริตคอร์ปชั่นมีบทลงโทษตามกฎหมาย แต่มีใช้จุดมุ่งหมายที่บทความต้องการศึกษา แต่เป็นกรณีที่สังคมตั้งข้อสงสัยกับปัญหาการขัดกันของผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐที่การตัดสินใจในเรื่องประโยชน์ที่เป็นไปตามระเบียบกฎหมายและเกิดผลเป็นประโยชน์ของรัฐ พร้อมไปด้วยการเกิดผลประโยชน์ต่อผู้ตัดสินใจและพวกพ้องด้วย ประเด็นการตัดสินใจดังกล่าวนี้ต้องการคำตอบจากทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ ในการวินิจฉัยตัดสินว่าควรกระทำหรือไม่และเพราะเหตุผลใด

ปัญหาการขัดกันแห่งผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐตามทัศนะพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด (Supreme good) (เวสิน อินทสระ, 2549: 34) ภายในระบบของพุทธจริยศาสตร์ ที่ประกอบด้วยหลักสังฆธรรมและหลักศีลธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานแห่งสังฆธรรมในหลายระดับตั้งแต่ระดับโลกียะอันเป็นเรื่องของโลกธรรมเป็นสมมติสังขและโลกุตตรธรรมซึ่งเหนือจากระดับโลกียวิสัยเป็นปรมาตมสังขและเป็นอันตมสังขหลักศีลธรรมดังกล่าวมีทั้งภาคทฤษฎี (หลักการ) และภาคปฏิบัติ (วิธีการ) เพื่อดำเนินชีวิตที่ทุกคนสามารถนำไปเป็นหลักในการดำรงชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมมีคุณค่าและเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและความสุขใน ทิฏฐธรรมิก (ปัจจุบัน) สัมปรายิกะ (ภายใน) และปรมาตมะ (พระนิพพาน)

สาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาคือ สัพพปาปสอการณํ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง กุสลสุสอุปสมบทา การทำกุศลคือความดีให้พร้อม สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อที่ 183 หน้าที่ 90, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 3 ประการดังกล่าวนี้ เป็นแก่นของการปฏิบัติพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่ดีงามขึ้นตามลำดับจนกระทั่งบรรลุสู่อุดมคติสูงสุดของชีวิตของพุทธจริยศาสตร์ คือ จิตบริสุทธิ์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง แต่ชีวิตของมนุษย์ที่ยังต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโลกในหลายลักษณะ อุดมคติของชีวิตของพุทธจริยศาสตร์จึงมีอีกระดับคือ อุดมคติของชีวิตของผู้ต้องการใช้ชีวิตเป็นคนดีของสังคมและอยู่กับโลกอย่างสุขสงบ ซึ่งอุดมคติของชีวิตดังกล่าวเป็นที่มาของ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ จึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับที่สอดคล้องกับอุดมคติของชีวิต คือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง ดังนี้

1. เกณฑ์หลัก คือ เกณฑ์ที่ใช้เจตนาในการกระทำเป็นเครื่องตัดสินดีชั่วโดยพิจารณาเจตนาในกระทำว่ามีอะไรเป็นมูลเหตุ ถ้าเจตนากระทำมีกุศลมูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม

11 ข้อที่ 394 หน้าที่ 90, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นมูลเหตุการกระทำนั้นวินิจฉัยว่าเป็นกรรมดีถูกต้องดีงาม เพราะเมื่อการกระทำเกิดจากกุศลมูลเหล่านี้ตัวใดตัวหนึ่งย่อมมีผลต่อจิตโดยทำให้จิตผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสก็เปิดโอกาสแห่งการพัฒนาปัญญากลายเป็นบุคคลที่มีความเห็นถูกต้อง วินิจฉัยว่าเป็นการกระทำที่ดีถูกต้อง แต่ถ้ามีอกุศลมูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อที่ 70 หน้าที่ 275, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นมูลเหตุวินิจฉัยว่าเป็นกรรมชั่วไม่ถูกต้องและพิจารณาพฤติกรรมของจิตที่ตามมาว่าเมื่อทำแล้วการกระทำนั้นส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณธรรม วินิจฉัยว่าเป็นกรรมชั่วไม่ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 179)

2. เกณฑ์รองหรือโลกียเกณฑ์ (Conventional Criteria) คือ หลักจริยธรรมของผู้ครองเรือนอัน ได้แก่ มโนธรรมหรือจิตสำนึกที่มีโครงสร้างมาจากการละอายชั่วกลัวบาป ข้อคิดเห็นของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ในเชิงสรรเสริญหรือตำหนิในกรอบบรรทัดฐานทางสังคมและผลของการกระทำนั้นส่งผลเป็นประโยชน์สุขหรือส่งผลเป็นโทษทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่

ในส่วนของการวินิจฉัยปัญหาจริยธรรมการขัดกันแห่งผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐภายใต้ทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ใช้เกณฑ์ตัดสินใจทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ทั้งเกณฑ์หลักและเกณฑ์รองตัดสินประเด็นปัญหาที่เกิดจากการตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของตนและพวกพ้อง แต่ตัดสินใจตามกรอบของระเบียบกฎหมายและให้ประโยชน์ต่อรัฐและประชาชนตามวัตถุประสงค์ของการตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ พร้อมไปกับผลประโยชน์ที่ตนเองและพวกพ้องได้รับด้วย โดยจะพบว่า การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนั้นสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตนในแง่ของการอยู่ร่วมกัน ขณะที่ประโยชน์ส่วนตนสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนรวมในกรณีที่ต้องการความสงบจากจากความขัดแย้ง ((พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อที่ 209 หน้าที่ 331, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539))

ตามเกณฑ์ตัดสินใจทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ตัดสิน ได้สองประการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง นักบริหารภาครัฐควรต้องตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของคนอื่นเพราะเป็นการกระทำที่เป็นกุศลจากการประกอบสัมมาอาชีวะโดยปกติ เป็นการให้ประโยชน์ต่อตนเองระยะยาวและให้ประโยชน์ต่อผู้อื่นตามหน้าที่ของตน

ประการที่สอง นักบริหารภาครัฐไม่ควรตัดสินใจเพื่อประโยชน์ตนเองและพวกพ้อง แม้จะไม่ผิดกฎหมายและผู้รับประโยชน์อื่นทั้งรัฐและประชาชนไม่เสียประโยชน์ เพราะแต่ผิดจริยธรรม ผิดศีลซึ่งเกิดจากอกุศล แม้จะได้ประโยชน์ในระยะสั้นหรือเฉพาะหน้าแต่สร้างโทษให้แก่ กาย วาจาและใจของตนเองทันทีที่ตัดสินใจและสูญเสียประโยชน์ตนในระยะยาว

เหตุผลที่วินิจฉัยสองประการข้างต้น ตามเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งมีเจตนาเป็นเกณฑ์หลักในการตัดสินได้ว่า เพราะการตัดสินใจเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นการกระทำตามหน้าที่ที่รัฐได้มอบหมายให้มีหน้าที่ตัดสินใจเป็นการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง ซึ่งได้รับประโยชน์จากการประกอบอาชีพเป็นนักบริหารภาครัฐนั้นด้วยเงินเดือนที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัวอยู่โดยสามัญแล้ว การตัดสินใจเพื่อประโยชน์ผู้อื่นตามหน้าที่จึงกระทำโดยเจตนาที่ดี จิตจะถูกปรุงแต่งด้วยเจตสิกกลุ่มกุศลทั้งโสภณสาธารณเจตสิก 19 (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง) เช่น สัทธาเจตสิก คือ มีศรัทธาในกุศล สติเจตสิก คือ การสำนึกรู้ในกุศล หิริเจตสิกคือ ความละอายต่อบาป เป็นต้น รวมไปถึงสัมมาชีวะเจตสิก เป็นเจตสิกกลุ่มกุศล ในวิรติเจตสิก 3 (วรรณสิทธิ ไวยาหะเสวี, 2544: 66) ซึ่งเป็นประกอบขึ้นเป็นเจตนากุศลในการตัดสินใจทำตามหน้าที่นักบริหารภาครัฐที่ดี ต้องการเพียงการเลี้ยงอาชีพหรือประกอบหน้าที่ตามอาชีพของตนโดยชอบ ประโยชน์ของผู้อื่นนั้นต้องอาศัยอาชีพของนักบริหารภาครัฐตัดสินใจตามหน้าที่มอบให้ ซึ่งแม้ตัวผู้ตัดสินใจไม่อยู่ก็ยังมีผู้อื่นที่ประกอบอาชีพเดียวกันมาตัดสินใจแทน

ส่วนการวินิจฉัยตามเกณฑ์รองคือ วินิจฉัยจากผลการกระทำที่เกิดจากเจตนากุศลก็ยังไม่เกิดผลการกระทำที่กุศลกรรมด้วย ประโยชน์ของผู้อื่นจะไม่ถูกอิทธิพลจากความโลภเข้าแทรกแซงให้เกิดเจตนาอกุศลในการตัดสินใจ หากผู้ตัดสินใจนั้นเห็นประโยชน์ระยะยาวเพื่อความสุขที่สอดคล้องกับอุดมคติของชีวิตของพุทธจริยศาสตร์ทั้งในระดับผู้ครองเรือนที่จะมีความสุขจากการประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงตนได้ยั่งยืน ไม่ต้องถูกตั้งกรรมการสอบวินัย ไม่ต้องมัวหมองในหน้าที่ราชการ และความสุขที่เกิดจากการตัดสินใจด้วยมโนธรรมสำนึกที่มีโครงสร้างมาจากการละอายชั่วกลัวบาป เจตนาเป็นกุศลอิสระจากความโลภที่เกิดจากความเห็นแก่ประโยชน์ตน

โทษของการตัดสินใจที่เกิดการขัดกันของผลประโยชน์ของนักบริหารภาครัฐ ที่ยินดีรับเอาผลประโยชน์ที่มีควรได้แก่ตนและพวกพ้องมาเป็นของตน มาจากเจตนาที่เกิดอกุศลมูลคือ ความโลภความโกรธความหลงเป็นมูลเหตุขาดหิริโอตัมปะ สภาวะจิตขณะตัดสินใจอกุศลธรรมบั่นทอนคุณธรรมทำลายความงามของจิตซ้ำๆ ทุกครั้งที่เกิดเจตนาตัดสินใจเพื่อประโยชน์ตนเองที่ขัดแย้งกับหน้าที่ ภาวะที่จิตถูกครอบงำโดยกิเลสไปแล้ว ย่อมทำให้จิตขุนมัวเศร้าหมอง เมื่อจิตขุนมัวเศร้าหมอง ก็ย่อมปิดกั้นหนทางแห่งปัญญากลายเป็นผู้เห็นผิด ซึ่งเป็นภาวะจิตที่เป็นสาเหตุให้บุคคลนั้น ทำอกุศลกรรมอย่างอื่นต่อไปอีกหาความเจริญในชีวิตอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองไม่ได้เลย โทษที่ได้รับจากจิตที่เป็นอกุศล แม้ไม่ได้อยู่ในคุกจากความผิดทางกฎหมาย แต่ก็หาความสุขไม่ได้ด้วยจิตใจที่ทุกข์ร้อนหวาดระแวง

เมื่อตัดสินใจเพื่อประโยชน์ตนขัดกับประโยชน์รัฐ แม้รัฐและประชาชนไม่เสียประโยชน์ แต่บุคคลอื่นอาจควรได้รับโอกาสหรือประโยชน์เสียไป เช่น ในการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ นักบริหารตัดสินใจเลือกหรือให้ข้อมูลต่อผู้เสนอขายสินค้าที่เป็นพวกพ้องหรือเป็นกิจการของตนเอง เพื่อให้ได้รับการเลือกมาเป็นคู่ค้ากับรัฐ แม้ราคาที่ขายให้รัฐจะไม่แตกต่างกับผู้ค้ารายอื่น รัฐไม่ได้เสียประโยชน์ ประชาชนผู้รับประโยชน์จากการซื้อขายดังกล่าวนี้ไม่เสียประโยชน์แต่ผู้ขายรายอื่นเสียโอกาสในการประกอบอาชีพ มโนธรรมสำนึกที่มีโครงสร้างมาจากการละอายชั่วกลัวบาป นั้นมีอยู่ในจิตของมนุษย์โดยธรรมชาติจึงมีโดยสากล ความผิดถูกดีชั่วย่อมเกิดขึ้นกับจิตมนุษย์ทุกคนอย่างเป็นสากลเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบความรู้สึกนึกคิดของตนกับผู้อื่นเมื่ออยู่ในสถานการณ์เดียวกัน เพราะทุกคนก็ย่อม รักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ทุกคนย่อมอยากมีความสุข เจริญก้าวหน้าและต้องการโอกาสด้วยกันทั้งนั้น สำนึกนี้ให้โทษต่อใจของนักบริหารภาครัฐผู้ตัดสินใจทำเพื่อประโยชน์ตน แม้จะไม่เกิดสำนึก จนกระทำการซ้ำๆ ก็ต้องเกิดความทุกข์ในใจและขาดความเจริญทางจิต ไม่ได้รับความสุขในชีวิตเป็นโทษ ที่ถูกตัดสินจากมโนธรรมของตนเองว่า ตนการกระทำที่ผิดเป็นกรรมชั่วในใจตนนั่นเอง

ผลกระทบชั่วที่เกิดขึ้นในใจตนจากการตัดสินใจที่เพื่อประโยชน์ตนขัดกันกับประโยชน์ผู้อื่นดังกล่าว นั้นจะเบียดเบียนสภาวะดีงามของจิตใจตนเองและทำให้ตนเองเดือดร้อนเพราะเมื่อคุณธรรมเสื่อมถอย จะเกิดผลกระทบเป็นโทษต่อชีวิตจิตใจของผู้กระทำเป็นอันดับแรก ซึ่งจะก่อความเสื่อมต่อสุขภาพจิตทำลายกุศลธรรมทำให้กุศลธรรมถดถอยจะเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพในด้านลบ นอกจากนั้นผลกระทบต่อมโนธรรมของตัวผู้กระทำ เพราะเมื่อยินยอรับผลประโยชน์มิควรได้ถือว่าทำลายมโนธรรมความเป็นมนุษย์ของตนเอง ทำให้ขาดความภูมิใจในตนเองบั่นทอนความดีในตนเอง ทำให้กลายเป็นบุคคลที่ขาดความตระหนักในมาตรฐานทางสังคมบัญญัติแห่งศาสนาวัดธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและบรรทัดฐานของสถาบันต่างๆ ทางสังคม และผู้กระทำจะหาความสุขจริงแท้ในชีวิตไม่ได้เพราะให้ได้รับความเดือดร้อนจากการถูกติเตียน ตีฉินินทาจากสังคมด้วยการทำลายกฎระเบียบของสังคมที่คุ้มครองตนเองในฐานะของนักบริหารภาครัฐ

นอกจากการตัดสินใจขัดกันแห่งผลประโยชน์จากการตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐ ด้วยเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ทั้งเกณฑ์หลักที่วินิจฉัยจากเจตนาและเกณฑ์รองที่วินิจฉัยจากผลการกระทำแล้ว ยังมีประเด็นของเรื่องการกระทำที่มุ่งประโยชน์จะนำมาวินิจฉัยจากประโยชน์ที่บุคคลควรแสวงหาซึ่งแบ่งประโยชน์ (อัตตะ) หรือจุดหมายของชีวิตออกเป็น 3 ชั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 594-595) คือ

1. ประโยชน์ขั้นต้น ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในชีวิตนี้เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมาย เฉพาะหน้า หรือประโยชน์ระยะสั้นเฉพาะหน้า เช่น การได้ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติและชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข เป็นต้น เรียกว่า ทิฏฐิธัมมิกัตถะ

2. ประโยชน์ชั้นกลาง ได้แก่ ประโยชน์เบื้องต้นหรือประโยชน์มองไม่เห็นได้ด้วยตา จึงเป็นเรื่องคุณค่าภายในของชีวิต เช่น ความเจริญงอกงามทางด้านจิตใจที่มีคุณธรรมและศีลธรรม เป็นต้น รวมถึงประโยชน์ในชาติเบื้องต้นเช่นการได้เป็นเทวดาและพรหม เป็นต้น เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ

3. ประโยชน์ชั้นสูงสุด ได้แก่ ประโยชน์อย่างยิ่งยวดหรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้แก่การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดทั้งปวงหรือการได้บรรลุนิพพานนั่นเองเรียกว่า ปรมาตมะอัตถะ ซึ่งเป็นประโยชน์ระยะยาวที่ทำให้บุคคลบรรลุอุดมคติของชีวิต

ประโยชน์ทั้ง 3 ระดับนี้แสดงให้เห็นหลักการพัฒนาชีวิตและจิตใจให้สูงขึ้นจนมุ่งสู่อุดมคติของพุทธจริยศาสตร์ โดยผู้กระทำประโยชน์ในขั้นต้นได้แล้วอย่างไม่เบียดเบียนผู้อื่นก็พื้นฐานความดีให้แก่การกระทำอันก่อประโยชน์ชั้นกลาง ในขณะเดียวกันประโยชน์ในชั้นกลางก็ต้องเป็นฐานให้แก่ประโยชน์ในขั้นสูงสุด

ฉะนั้น การตัดสินใจของนักบริหารภาครัฐที่เกิดการขัดกันแห่งผลประโยชน์ย่อมเป็นการมุ่งเพียงผลประโยชน์เฉพาะหน้าระยะสั้นที่ไม่ได้ให้ความสุขที่จีรังยั่งยืนต่อชีวิต ตัดรอนการสะสมความดีงามในจิตใจและบั่นทอนจิตใจให้ตกต่ำและหม่อมองลงยากที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุขอย่างแท้จริงได้ แม้ว่า การมุ่งประโยชน์ตนนั้น เป้าหมายของชีวิตอันดับแรกของมนุษย์ทุกคน แต่พุทธจริยศาสตร์ทศนะว่า ควรมุ่งประโยชน์ตนอย่างไม่เสียหายจากอกุศล ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อรู้ประโยชน์ตนแล้วก็ควรชวนชวายเป็นประโยชน์ตน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อที่ 166 หน้าที่ 84, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อย่างถูกต้องเพื่อประโยชน์ตนนั้น จะสร้างความงอกงามด้วยความดีมีคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

บทสรุป

การศึกษาการขัดกันแห่งผลประโยชน์มาจากการขัดกันระหว่างประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เมื่อเกิดขึ้นกับภาครัฐที่ต้องอาศัยการตัดสินใจของนักบริหารจำเป็นต้องอาศัยการตัดสินใจตามกรอบของกฎหมายและระเบียบของราชการ หากประโยชน์นั้นเอื้อต่อตนเองและพวกพ้อง เป็นการกระทำที่ไม่สมควรกระทำ เพราะเป็นการทำให้เสียต่อหน้าที่และ

เป้าหมายขององค์กร แม้ฝ่ายนักบริหารภาครัฐผู้ตัดสินใจจะมีเหตุผลอ้างกับการตัดสินใจดังกล่าวว่า เป็นไปตามกรอบของกฎหมายและระเบียบของทางราชการก็ตาม

ขณะที่ผลการศึกษาตามแนวคิดของพุทธจริยศาสตร์ พบว่า การตัดสินใจบนกรอบของประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมถือว่ามีความสำคัญแตกต่างกัน กล่าวคือ หากต้องตัดสินใจว่าการกระทำนั้นไม่ควรกระทำ ด้วยเหตุผลเพราะ (1) เป็นกระทำที่ก่อให้เกิดโทษต่อจิตตนเองให้หมองด้วยอกุศลยาที่เจตนาเจตนาชีวิตมุ่งสู่ธรรมตามอุดมคติแห่งพุทธจริยศาสตร์ได้ (2) เป็นกระทำที่เอาเปรียบสังคมจากหน้าที่ที่ตนได้รับมอบอำนาจจากสังคม ด้วยการมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวระยะสั้นจากความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น มีบริวาร มียศหรือตำแหน่งสูงขึ้น แต่เป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืนและยังเป็นโทษที่บั่นทอนความดีในตนเองที่เป็นประโยชน์ระยะยาว จากการพัฒนาคุณธรรมในจิตใจให้ยิ่งขึ้นไปจนพบความสุขสงบอย่างแท้จริงของชีวิต ขณะที่การตัดสินใจว่าควรกระทำมาจากการมองถึงเป้าหมายส่วนรวมเป็นหลัก เนื่องจากการเข้ามาอยู่ในผู้บริหารนั้นถือว่ามิชอบปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง หรือเพื่อองค์กรมากกว่าจะเป็นไปเพื่อตนเองและพวกพ้อง

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิรัช สงวนวงศ์วาน. (2550). **การจัดการและพฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะนิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ. (2546). **นิยามและรูปแบบความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ ส่วนรวมและผลประโยชน์ส่วนตน**. รายงานผลการวิจัย. สำนักงานข้าราชการพลเรือน.
- วศิน อินทสระ. (2549). **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมดา.
- วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี. (2544). **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 2 เจตสิกสังคหวิภาค**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ.
- สนธยา ยาพิณ. (2552). **บทบาทและอำนาจหน้าที่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการ**

ทุจริตแห่งชาติต่อการแก้ไขปัญหาการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนบุคคลและ
ผลประโยชน์ส่วนรวม. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

สมคิด บางโม. (2548). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์.

